

CANTERLANDSEWEG 18

dagvlinders op een landelijk erf

Deel 2: Vlinders in het kleine landschap van het erf

Freek Nijland

In Twirre 11 nr. 1 (Nijland, 2000) hebt u kennis kunnen maken met het vlinderjaar op een erf in Gytsjerk in Fryslân. Een verhaal over alledaagse dagvlinders, aangepast aan de menselijke maat. In deze tweede aflevering bekijken we de 'landschappen' op het erf, de vlinders die erin voorkomen en het beheer. Dit artikel is eerder gepubliceerd in Vlinders 14 nr. 3 (1999).

LANDSCHAP

Bij het woord 'landschap' denken we al gauw aan grote structuren zoals bos, heide, moeras, graslanden, kusten of bergen. Maar landschap kan ook voorkomen op heel kleine schaal. Zelfs op de schaal van een erf. Vlinders maken op allerlei manieren gebruik van het landschap. Goede vliegers als Atalanta's, Distelvlinders en lucernevlinders oriënteren zich gedurende de trek op 'grote landschappen' over afstanden van vele honderden kilometers, terwijl Zilveren manen en Aardbeivlinders in geïsoleerde vlieggebieden leven in een gebied van soms maar een paar hectare groot. De meeste vlinders hebben in hun dagelijks leven weinig boodschap aan grote landschappen. Een bloemrijke berm, geschikte planten om eitjes af te zetten, een kenmerkende boom, voldoende beschutting: dat is voor hen belangrijk. Kortom, binnen dat grote landschap moeten de vlinders goede leefplekken hebben. De 'kleine landschappen' van erven en tuinen kunnen in principe een geschikt leefgebied vormen voor vlinders. Of dat ook zo is, hangt ervan af hoe het erf wordt beheerd.

KLEINE LANDSCHAPPEN

Ouderwetse erven zijn een onderdeel van het natuur- en cultuurlandschap waarin ze liggen. Verschillende aspecten van het omringende landschap zijn op kleine schaal op ons erf terug te vinden. In zeker zin vormen de kleine landschappen van het erf een afspiegeling van het omringende grote landschap. Toen wij in 1979 in Gytsjerk gingen wonen, troffen wij de volgende landschappelijke aspecten aan:

- **Bos:** Een oude hoogstam-appelhof met onder andere Notarisappel, Reinette van Eikenstein (appel) en St. Remy (stoofpeer), aan de west- en noordzijde begrensd door een houtsingel met Els, Hulst, Schiet-

Extensief maaibeheer met de zeis

Foto: Janneke Nijland

wilg, Esdoorn, Vlier, Meidoorn en Paardenkastanje. Geen conifeer te bekennen en zeer karakteristiek voor het coulissenlandschap op de zandgronden in de noordelijke Friese Wouden.

- **Grasland:** Een stukje grasland, door de buurman gebruikt voor pinkenbeweiding en enkele stukken gazon die niet meer zo goed bijgehouden waren.
- **Akker:** Een stukje 'bouw', ofwel een moestuin waarvan gegeten werd, in gebruik voor de teelt van aardappelen, bonen, sla enzovoorts.
- **Opstallen en tuin:** Het huis en twee schuren met daaromheen tuin met enkele bloemperkjes en gazon om het huis.

BEHEER

Vanaf 1980 is het erf natuurvriendelijk beheerd. Hoewel de vlinders er baat bij gehad hebben, is het beheer nooit speciaal op vlinders gericht geweest. Geprobeerd is om de landschappelijke aspecten die karakteristiek zijn voor

het erf en de omgeving te versterken. Er is geen kunstmest of gif gebruikt. De houtsingel en de hoogstamboomgaard zijn grotendeels in tact gelaten. Eén zieltogende fruitboom is verwijderd. Slechts een enkele maal is een vruchtboom gesnoeid. De grootste aandacht bij het beheer ging uit naar de graslandjes en de akkertjes. Toen we het huis in 1979 betrokken, was de plantengroei van het bestaande grasland niet bijzonder bloemrijk. Geprobeerd is de kenmerkende inheemse plantengroei van graslanden te laten terugkeren.

Maaien met de zeis

Van de buurman heb ik leren maaien met de zeis. Niet alleen zijn het maaien en de maaibeweging voor jezelf een bevredigende en ontspannende bezigheid, het maaien met de hand is van onschatbare waarde bij het beheer van bloemrijk grasland. Een groot voordeel is bijvoorbeeld dat je de grasmatten en de bodem spaart en ter plaatse kunt besluiten om kwetsbare planten te ontzien. Naast het bestaande stukje grasland werd ook een voormalig gazon tot grasland omgevormd.

Je staat er versteld van hoeveel planten er in een gazon kunnen voorkomen. Dat bleek pas goed, toen de grasgroei voor de eerste maal zijn kans kreeg. Naast Gewone paardenbloem, Scherpe boterbloem, Duizendblad en Gewone hoornbloem stond er vooral een weelde aan Biggenkruid en Vertakte leeuwentand.

Kringloop

Uitgangspunt van het beheer is het kringloop-principe. Bij graslandbeheer functioneert de kringloop pas goed met behulp van dieren. Vanaf 1980 tot 1991 waren dat witte geiten en van 1992-1998 een Shetlander-pony. Het gras en de kruiden die erin groeien worden gegeten door de dieren. Die poepen het uit in de vorm van keutels, die na rijping en vertering weer als mest aan de bodem ten goede komen. Onverteerde zaden kunnen weer ontkiemen en de planten gedijen erop.

Hooien en beweiden

Het grasland is deels beweid en deels gehooit. Het hooi werd in het najaar aan de dieren opgevoerd, die daarna tot mei van gekocht hooi leefden. Het met de zeis gemaaid gras ligt gemiddeld een week voordat het hooi is geworden. Het wordt meerdere malen geschud en gekeerd. Eventueel aanwezige rupsen en poppen en vooral zaden vallen op de grond en blijven achter. Dat is belangrijk voor het na-

geslacht van vlinders en planten. In het najaar werd het meeste grasland beweid voordat de dieren op stal gingen. Vooral de ponybegrazing in het najaar heeft wonderen verricht voor de plantengroei. Veel meer dan geiten grazen pony's het gras zeer kort af, terwijl de hoeven de grond hier en daar kaal achterlaten, een ideale ondergrond voor het ontkiemen van nieuwe planten.

Bloemrijk grasland

In de loop der jaren is de plantengroei veranderd. Vooral in het voorjaar zijn de graslandjes veel bloemrijker geworden, met een duidelijke toename van Gewone paardenbloem, Scherpe boterbloem, Smalle weegbree en Gewone hoornbloem en nieuwkomers als Veldzuring, Fluitenkruid en Gele morgenster. Met de Pinsterbloem wil het echter niet vlotten. Jaarlijks blijft het slechts bij enkele tientallen planten. Mogelijk is het erf vanwege de hoge ligging (Gytsjerk ligt op een zandkop) te droog voor de Pinksterbloem. Op het voormalige gazon is de zomerbloei minder uitbundig door een gestadige achteruitgang van Vertakte leeuwentand en Biggenkruid. In 1996 zijn hier enkele planten Knoopkruid neergezet. Het is afwachten of deze zich kunnen handhaven en uitbreiden.

Akkertjes

Vanaf 1983 zijn een deel van de

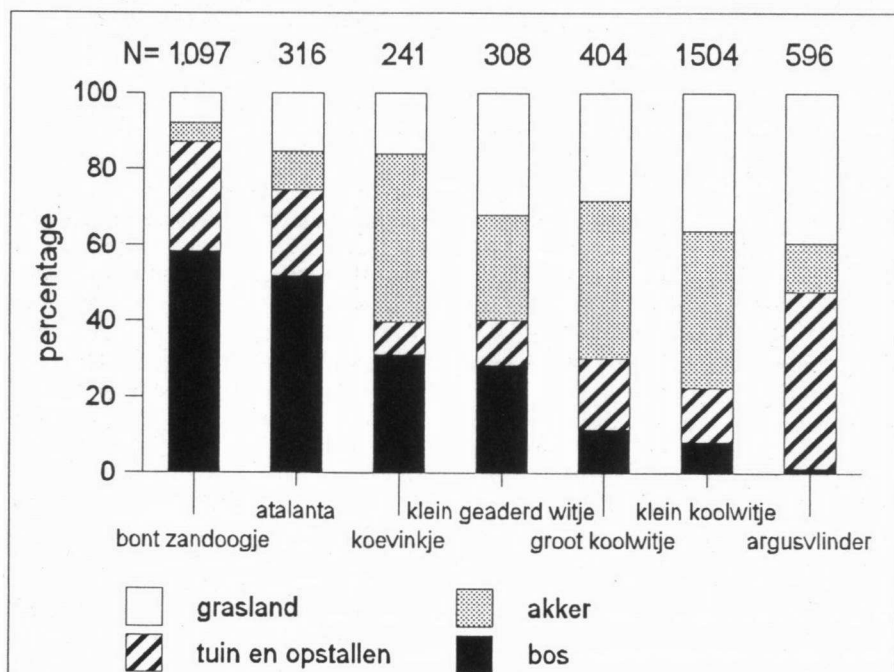
moestuin en twee stroken langs het oprijlaantje vóór het huis ingericht als onkruidakker. Na twee jaar zaaien en spitten houden de akkeronkruiden zichzelf in stand. Bijzaaien hoeft in principe niet meer, slechts eenmaal per jaar ompspitten is meestal voldoende. Het tijdstip van ompspitten is daarbij heel belangrijk. Je ontdekt dat soorten als Herik, Gele ganzenbloem, Duivenkervel en Korenbloem goed gedijen wanneer je de akker in het voorjaar (maart/april) ompsit, terwijl je voor Gewone klapproos en Smalbladige wikke, maar met name voor Bolderik beter in het najaar (september) kunt spitten. Zaaillingen (rozetten) van Gewone Klapproos en Bolderik kunnen vorst uitstekend overleven, terwijl Gele ganzenbloemen al na de eerste nachtvorsten doodgaan. Ook leer je inventief te zijn, bijvoorbeeld wanneer Huismussen je akkertje uitkiezen als zandbad gedurende de kiemfase. Het aanbrengen van een laag kippegaas werkt afdoende om de zaden rustig te kunnen laten ontkiemen en opgroeien. In één van de komende artikelen zal ik ingaan op de vraag of het beheer ook voor de vlinders gunstig heeft gewerkt.

VLINDERS IN HET LANDSCHAP

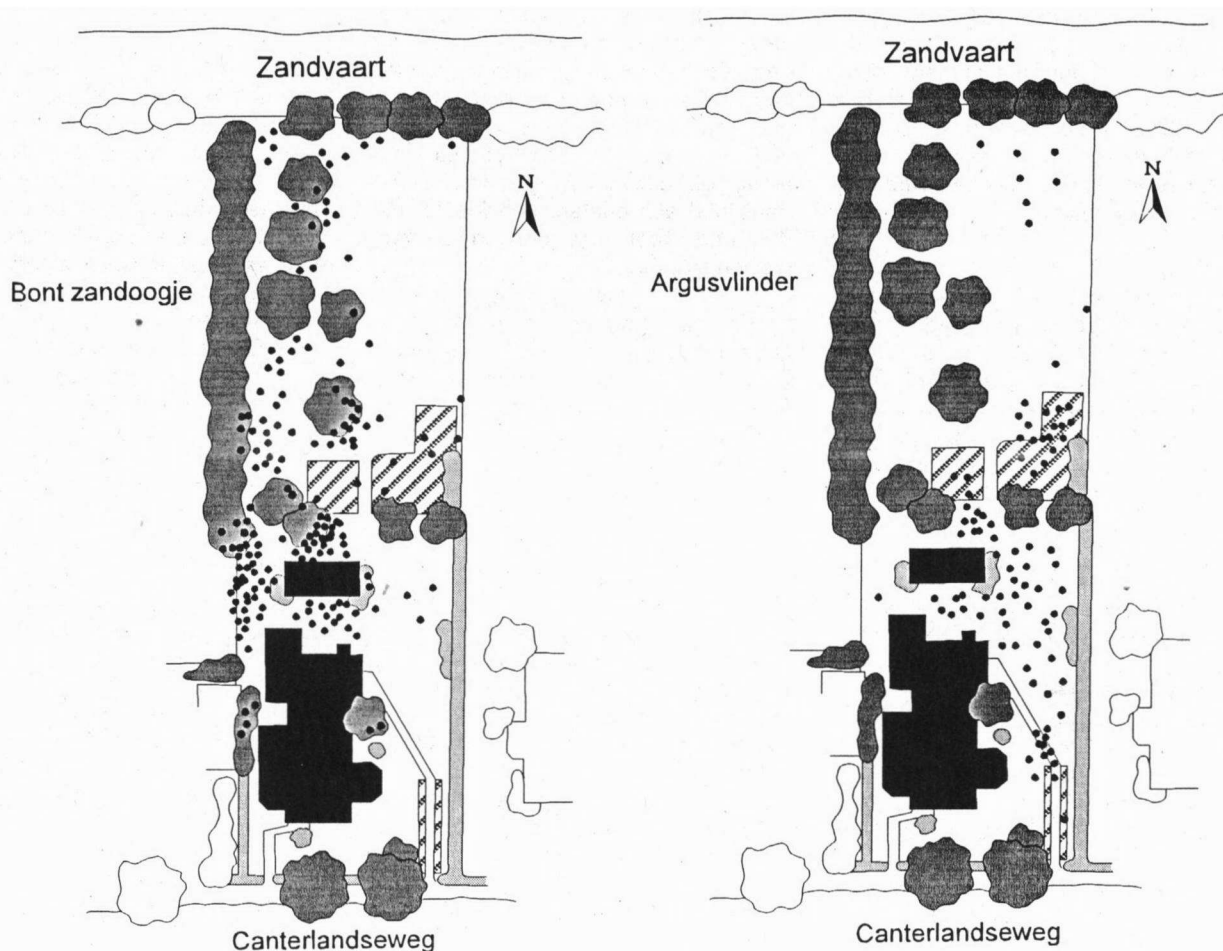
Dagvlinders zijn afhankelijk van de aanwezigheid van bepaalde leefgebieden en landschappen. De ene soort is daar meer uitgesproken in dan de ander, maar in principe heeft elke soort zijn eigen voorkeuren. Binnen die leefgebieden oriënteren de vlinders zich op kleine landschapselementen en structuren. Het is interessant na te gaan of die voorkeuren ook zichtbaar zijn op de kleine schaal van het erf. Het feit dat je er dagelijks bent, biedt een ideale gelegenheid dit te onderzoeken. In de periode 1984-1991 is bij elke telling tevens op kaart genoteerd waar de vlinders werden gezien.

Ieder zijn eigen stek

Figuur 1 toont voor een aantal algemene dagvlinders in welke landschapstypen (bos, grasland, akker, tuin & opstallen) de vlinders zijn waargenomen. Hieruit komen, zelfs op de kleine schaal van het erf, de voorkeuren van de verschillende dagvlinders voor bepaalde landschapstypen duidelijk naar voren. Van links naar rechts in de figuur worden de vlinders steeds minder 'beestig'. Van de algemeen op het erf voorkomende dagvlinders blijkt het Bont zandoogje het meest op bos gesteld. Maar liefst 58%

Figuur 1. Verdeling van waargenomen dagvlinders (percentages) over vier 'landschapstypen' (waarne mingsplaatsen) op het erf Canterlandseweg 18 in de periode 1984-1991. Alleen (vrij) talrijke soorten zijn gepresenteerd, waarvan meer dan 200 vlinders gezien zijn. Verklaring: N= het aantal vlinders waarop de staafdiagrammen betrekking hebben. Uit het diagram is bijvoorbeeld af te lezen dat ca. 58% van de Bont zandoogjes is gezien in landschapstype 'bos'.

Figuur 2. Waarnemingen van het Bont zandoogje en de Argusvlinder op het 17,5 are grote erf Canterlandseweg 18 te Gytsjerk (Fryslân) in 1989. Verklaring: donkergrijs: bomen, appelhof, houtsingel; lichtgrijs: lage heggen en struiken; gearceerd: akkertjes, moestuin; zwart: huis en overige opstallen. Oostzijde: open gras- en hooiland; westzijde besloten landschap.

van de waarnemingen is gedaan in landschapstype bos, 29% in de tuin rond de opstallen en slechts 8% op grasland en 5% in de akkertjes (figuur 2). Voor de Argusvlinder geldt het te genovergestelde. Deze zandoog blijkt ook op het erf een typische vlinder van graslanden of andere korte vegetaties te zijn. Slechts 1% is in bos aangetroffen, 45% in de tuin rond de opstallen, 40% op grasland en 13% op de akkers. De meeste waarnemingen in de tuin betreffen territoria van mannetjes op gemaaid gras of op de tegels van het oprijlaantje.

Valfruit en braam

De overige soorten hangen er zo'n beetje tussenin. Dat de *Atalanta* zich ook in (halfopen) bos goed thuis voelt, was wel bekend (Bink, 1992). Op het erf kwam dit heel sterk naar voren, vooral in de periode half augustus tot half oktober, wanneer veel *Atalanta*'s zich te goed deden aan de valappels

en valperen onder de fruitbomen. Ook het Koevinkje fladdert regelmatig in het beestig deel van het erf. Van de drie witjes waagt het Klein Geaderd Witje zich nog het meest tussen de bomen. Voor zowel het Koevinkje als het Klein Geaderd Witje heeft dit mogelijk deels te maken met de benutting van Braam als nectarplant, die in en langs de houtsingel groeit.

Van de minder algemene soorten (minder dan 200 vlinders waargenomen in de periode 1984-1991) is alleen het Boomblauwtje veel in bos aangetroffen. Overige soorten zoals Dagpauwoog, Citroenvlinder en Zwart spriedikkopje zijn in alle landschapstypen gezien, terwijl het Hooibeestje, de Kleine Vuurvlinder, het Oranjetipje en de Kleine Vos vooral op het open grasland voorkwamen. Met uitzondering misschien van het Oranjetipje, lijkt dit te kloppen met wat er van deze soorten bekend is (Bink, 1992).

TOT SLOT

Natuurvriendelijk beheer van het erf is niet moeilijk, maar je moet er wel wat voor doen. Het vraagt enige voeling met het verloop van natuurlijke processen. Met een gazon, een driftig gewiede border en een paar vlinderstruiken, kom je er niet. Toegegeven, op een groot erf heb je meer mogelijkheden dan op een klein erf. De lezers zullen gemerkt hebben dat ik een voorstander ben van een beheer dat gericht is op inheemse planten en bloemen en op landschappelijke elementen die je terugvindt in de omgeving. Dan sluit je tevens aan bij de wensen van de vlinders in de eigen omgeving. Een vlindervriendelijk beheer houdt daarnaast rekening met de levenscyclus van de vlinders. Dat betekent dat vlinders plekken hebben om eitjes te leggen en de rupsen waardplanten, zoals Grote brandnetel, grassen, Pinksterbloem, Raket, Look zon-

der look en Vuilboom. Bloeiende bloemen zorgen voor nectar, terwijl structuren, beschutting, openheid en beslotenheid ervoor zorgen dat vlinders

zich er thuis voelen. Naar mijn overtuiging kan dat ook in kleine tuinen. De sleutel is en blijft landschap, niet als een verzameling losse planten en

boompjes, maar als (klein) functionerend ecosysteem. Tenslotte is je erf of tuin het enige (natuur)gebied, waarop je zelf invloed kunt uitoefenen.

LITERATUUR

BINK F.A. 1992. Ecologische Atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Uitgave Schuyt & Co, Haarlem.

NIJLAND F. 1999. Canterlandseweg 18, deel 1: zeventien jaar vlinders tellen. Vlinders 14 (1): 20-22.

NIJLAND F. 2000. Canterlandseweg 18, deel 1: zeventien jaar vlinders tellen. Twirre 11 (1): 14-17.

Freek Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk (tel.: 058-2562736, e-mail: freeknijland@planet.nl)
